

Janáček a Lipsko

Markéta Koptová

Myšlenkou založit v Lipsku hudební konzervatoř se Dr. Johann Georg Keil zaobíral delší dobu. Tento dvorní rada a člen ředitelství Gewandhausu¹ přenesl již v roce 1838 svou „nejmilejší myšlenku“, jak ji sám nazýval, na papír. Lipsko mělo totiž podle jeho mínění pro založení konzervatoře výborné předpoklady, a to „*theils wegen seines auswärtigen musikalischen Rufes, theils wegen der Mittel, die es zu diesem Zwecke darbietet.*“² Keil si také uvědomoval, že orchestr Gewandhausu tak získá nové a mladé hudebníky, čímž dojde k jeho zlepšení a jakési regeneraci.

V roce 1835 nastoupil prestižní místo kapelníka Gewandhausu Felix Mendelssohn Bartholdy (1809-1847), který se pro plán Johanna Keila ihned nadchnul. Pomoc získal i u svých přátel Thomaskantora Moritze Hauptmanna, koncertního mistra Ferdinanda Davida a u skladatele Roberta Schumanna. 2. dubna 1843 tak došlo k otevření instituce s názvem *Conservatorium der Musik in Leipzig*. Škola získala prostory přímo ve dvoře Gewandhausu na ulici Neumarkt.

Ve svých začátcích měla konzervatoř šest vyučujících. Sám Mendelssohn se věnoval výuce kompozice a instrumentace, Hauptmann vyučoval hudební teorii, Schumann klavír, kompoziční cvičení a hru partitur. Zpěv připadl na Henriette Büнау-Grabau, Carl Ferdinand Becker, varhaník při Nikolaikirche, vyučoval hru na varhany a konečně Ferdinand David vedl houslovou třídu. Postupně se lipská konzervatoř etablovala na významný vzdělávací ústav, mezi jehož učitele patřili Ferdinand Hiller, Niels W. Gade, Joseph Joachim, Ignaz Moscheles, krátce také Clara Schumann ad.

Konzervatoř navázala čilou spolupráci s Gewandhausem, což se projevilo také ve směru preferencí hudby. Škola i orchestr se totiž jasně zaměřovali na klasicistní a raně romantický repertoár. Převahu samozřejmě měla tvorba „domácích“ skladatelů, zejména Mendelssohna. K tvorbě Liszta či Wagnera se ředitelství i jednotliví vyučující této instituce stavěli spíše zdrženlivě. A právě do tohoto kulturně značně podnětného prostředí přišel 1. 10. 1879 i Leoš Janáček.

¹ „Svatostánek“ hudebních produkcí v Lipsku již od roku 1781. V současné době má tento koncertní sál a k němu příslušící orchestr již své třetí sídlo prakticky v centru města. S ohledem na autentičnost názvů jednotlivých institucí nebudeme provádět překlad do českého jazyka, pouze využijeme českých mluvnických pádů.

² FORNER, J. *Hochschule für Musik und Theater Felix Mendelssohn Bartholdy. 150 Jahre Musikhochschule 1843-1993*. 1. Aufl. Leipzig: Verlag Kunst und Touristik Leipzig GmbH, 1992. S. 4.

Ještě za studií na pražské varhanické škole se Janáček rozhodl pokračovat ve vzdělávání se i v zahraničí. Jeho prvotním cílem měl být Petrohrad a v roli učitele Anton Rubinštejn. Janáček si dokonce podal žádost o studijní podporu, ale vzhledem k tomu, že nedorazila žádná odpověď od Rubinštejna, zůstal prozatím doma. V polovině roku 1879 se však rozhodl pro studium na lipské konzervatoři. Díky přímluvě Františka Zdeňka Skuherského získal Janáček také roční neplacené volno a na konci září 1879 opustil Brno.

Inhed po příjezdu do Lipska si Janáček pronajal byt na Plauensche Straße 1 a také klavír. Druhý den ráno úspěšně vykonal přijímací zkoušky u Carla Reineckeho a oficiálním posluchačem konzervatoře se stal 4. 10. 1879. Průběh přijímacího řízení Janáček zachytil v jednom z dopisů Zdeňce Schulzové takto: „*Meine liebste Zdenči! Gerade komme ich von der Prüfung; was man mir gesagt, hat man wohl niemandem gesagt; weiss nicht ob ich darüber trauern oder ob ich lustig sein soll. Hören Sie es wörtlich: Ich spiele das Bachische Präludium, man sagte mir: sehr hübsch; spiele etwas 'modernes': Rubinsteinsche Etude: man liess mich gar nicht ausspielen; dann bekam ich einen so dummen Satz zum harmonisieren, dass ich gar nicht daran dachte u. nur das hinschrieb. Jetzt stellt man mich vor u. ein alter Herr, (weiss nicht noch wer er ist) sagt mir vertraulich: Was wollen Sie eigentlich bei uns? Ich sage ihm mich womöglichst im Concert, auf dem Klavier wie auf der Orgel auszubilden u. viel hören. Darauf er: 'nun wenn Sie es finden; Sie sind ein ausgesprochenes Talent, weiter brauchen Sie nichts als einin anderes Fahrwasser zu kommen'.*“³

Skladatel od lipského pobytu očekával zejména zdokonalení znalostí v oblasti dějin hudby a soudobé hudby. Také zlepšení kompoziční techniky a klavírní hry si Janáček stanovil za jeden z cílů. Jména jako Wilhelm Rust, Carl Reinecke, Salomon Jadassohn, Oscar Paul či Leo Grill na pozici vyučjících mu mohla jeho přání splnit. Kromě toho existoval v Lipsku i v té době čilý kulturní život. Vedle instituce Gewandhausu zde působil akademický mužský pěvecký spolek *Arion*, hudební spolek *Euterpe* a samozřejmě Thomaskirche se svým chlapeckým pěveckým sborem. Je s podivem, že opera v Lipsku v té době značně stagnovala. Také Janáček za svého pobytu nenavštívil ani jedno operní představení.

Janáčkův studijní rozvrh byl rozdělen takto:⁴

³ KNAUS, J. *Intime Briefe 1879/80 aus Leipzig und Wien*. 1. Aufl. Zürich: Leoš-Janáček-Gesellschaft, 1985. S. 29. V rámci zachování původnosti jsme v dopisech neprováděli gramatické korekce.

⁴ Jedná se o základní rozdělení předmětů na počátku Janáčkovy studia. V průběhu doby se Janáček intenzivně věnoval studiu kompozice pod vedením Oskara Paula, u Leo Grilla bral soukromé hodiny navíc apod.

Předmět	Vyučující
Harmonie a klavír	Oskar Paul
Instrumentace a hudební formy	Leo Grill
Klavír	Ferdinand Wenzel
Varhany	Wilhelm Rust
Sólový klavír	Carl Reinecke
Housle a komorní hra	Karl Franz Henry Stradieck a Carl Schröder

Kromě toho navštěvoval přednášky z hudebních dějin a estetiky na univerzitě.⁵ Hlavní náplní Janáčkovy práce se stalo studium kontrapunktu a hudebních forem, velmi intenzivně se věnoval klavírní hře. Denně se studiu teoretických předmětů či hře na klavír věnoval až 12 hodin.

Janáček žil v Lipsku téměř samotářským životem. Prakticky se nestýkal se studenty, zato velmi intenzivně pracoval na prohlubování svých hudebních znalostí, zdokonaloval se v cizích jazycích a navštívil velké množství koncertů. Z jeho deníku vyplývá, že mezi 4. říjnem 1879 a 17. únorem 1880 navštívil celkem 61 koncertů se zaměřením na symfonickou, komorní, písňovou a sborovou tvorbu. Zajímal se především o Chopina a Rubinštejna, jehož v Lipsku na jednom z koncertů dokonce slyšel hrát. Volný čas vyplňoval psaním dopisů. Za svého vídeňského a lipského pobytu napsal Janáček Zdeňce Schulzové na 500 dopisů s celkovým rozsahem 700 stran. Tato korespondence výborně dokumentuje Janáčkovu studium, jeho komponování i duševní rozpoložení.

Již jsme výše zmínili, že v Lipsku se nejčastěji provozovala hudba klasicistní a raně romantická. Také na konzervatoři byla těmito dvěma historickým hudebním proudům věnována nejvyšší pozornost. U Janáčka takový jistý konzervatismus postupně vyvolával značnou revoltu vůči tradičním kompozičním systémům. Začal se kriticky stavět k jednotlivým vyučujícím. Jediným, koho si i nadále cenil, byl Leo Grill. Učitele kritizoval za jejich údajnou nedochvilnost, za malou serióznost a příliš volný styl výuky. Záměrně dělal v jednotlivých teoretických i praktických úkolech chyby a zkoušel pozornost vyučujících. Svě snoubence k tomu 14. února 1880 napsal: „*Ich meine gewiss, dass am Conservatorium getheilte Arbeit herrscht, wie in einer Fabrik, wo der eine lauter Schrauben und der andere lauter Nägel macht.*“⁶

⁵ V této době ještě nemůžeme mluvit o Institutech hudební vědy a hudební pedagogiky, protože oba vznikly později. Výuka hudebních předmětů probíhala v podstatě v rámci obecné estetiky či historie.

⁶ KNAUS, J. *Intime Briefe 1879/80 aus Leipzig und Wien*. 1. Aufl. Zürich: Leoš-Janáček-Gesellschaft, 1985. S. 17.

Za doby studia na konzervatoři v Lipsku Leoš Janáček samozřejmě komponoval. Většinou se jednalo o úkoly pro jednotlivé vyučující. Většina děl se nedochovala, ale z Janáčkových dopisů jeho snoubence Zdeňce Schulzové je možné vypracovat v podstatě kompletní seznam skladeb z té doby, z větší části i s datací. Janáček se zaměřoval především na klavírní skladby, jmenovitě zkomponoval klavírní sonátu *Es dur*, 17 fug pro klavír, nokturno, menuet či smuteční pochod. Mezi jeho další počiny patří písně určené pro výuku u Leo Grilla, celkem 7 romancí pro housle a klavír, sonáta pro stejné obsazení a také scherzo k plánované symfonii. Mezi nejznámější kompozice z té doby patří *Zdenči-Leoš-Fuge*, *Zdenči-Menuett* a *Tema con variationi B dur pro klavír*, známé jako *Zdeňčiny variace*. Právě tuto skladbu Janáček označil opusovým číslem 1.

Janáčkův neklidný charakter a zřejmě i jeho izolace od okolního světa vyvolávaly u skladatele časté výkyvy nálad a zejména pocit nespokojenosti se systémem výuky na lipské konzervatoři. Již u přijímacích zkoušek byl označen za mimořádný talent a stav výuky mu zřejmě proto nevyhovoval. V listopadu 1879 oznámil v dopise Zdeňce Schulzové, že se rozhodl druhou polovinu studijního roku 1879/1880 strávit v Paříži jako žák Camilla Saint-Saënsa. Tento krok však neuskutečnil, proto si 25. ledna 1880 umínil opustit Lipsko a dokončit studia ve Vídni. O měsíc později Janáček skutečně z Lipska přes Brno do rakouské metropole odjel. Na tamní konzervatoři se od 1. dubna téhož roku zapsal jako student 2. ročníku, ale na začátku června se na základě velkého rozladění z tamní situace ve výuce rozloučil i s městem na Dunaji a vrátil se zpět do vlasti.

I přes Janáčkovu rozčarování bylo jeho krátké studium na konzervatoři v Lipsku hodnoceno velmi dobře. Oskar Paul vystavil Janáčkovu 6. prosince 1879 soukromé a o 6 dní později oficiální vysvědčení s následujícím komentářem: „*Theorie der Musik und Composition: Ein außerordentlich talentvoller, gewisserhafter und fleißiger Schüller, welcher ausgezeichnete Fortschritte erzielt.*“⁷ Velice kladné hodnocení ostatně Janáček získal i od ostatních vyučujících. Později, po zkušenostech s vídeňskou konzervatoří, Janáček kritiku studia v Lipsku zmínil.

V současné době je Janáčkovu hudbu v programu koncertních a operních těles zařazena relativně často. Přímo o jeho studiích na zdejší konzervatoři však již tolik zmínek nenalezneme.

Leoš Janáček patří mezi nejvýznamnější české skladatele. Hudební zkušenosti získával nejen na tehdejších českých školách (v Brně a Praze), ale mimo jiné také v Lipsku. Na zdejší

⁷ FORNER. *Hochschule für Musik und Theater Felix Mendelssohn Bartholdy. 150 Jahre Musikhochschule 1843-1993*. 1. Aufl. Leipzig: Verlag Kunst und Touristik Leipzig GmbH, 1992. S. 4. V případě tohoto komentáře se jedná o vysvědčení oficiální.

konzervatoři strávil pouhých pět měsíců; přesto zde zanechal jasnou a silnou stopu. Zapsal se zde totiž jako mimořádně talentovaný žák a byl ceněn i vyučujícími.

Literatura:

Archiv Hochschule für Musik und Theater Felix Mendelssohn-Bartoldy Leipzig.

FINSCHER, L. (hrsg.) *Musik in Geschichte und Gegenwart. Personenteil: Band 9 Him-Kel.* 2., neubearbeitete Ausgabe: Kassel, Bärenreiter, 2003.

FORNER. Hochschule für Musik und Theater Felix Mendelssohn Bartholdy. 150 Jahre Musikhochschule 1843-1993. 1. Aufl. Leipzig: Verlag Kunst und Touristik Leipzig GmbH, 1992.

KOPTOVÁ, M. Verwandlungen des musikalischen Lebens in Leipzig gestern und heute. In: *Webová konference Hudební výchova 2007*. <http://www.osu.cz/konference/khv>

KNAUS, J. *Intime Briefe 1879/80 aus Leipzig und Wien*. 1. Aufl. Zürich: Leoš-Janáček-Gesellschaft, 1985.

WEHNER, M. (hrsg.) *Hochschule für Musik Leipzig, gegründet als Conservatorium der Musik*. 1. Aufl. Leipzig: Hochschule für Musik Felix Mendelssohn Bartholdy, 1967.

Janáček a Lipsko

Shrnutí

V roce 1843 bylo v Lipsku založeno „Conservatorium der Musik“, které ve velmi krátké době získalo značné renomé. Podíl na tom měla celá řada známých osobností, které na konzervatoři působily jako vyučující. V říjnu 1879 až únoru 1880 studoval na této škole také Leoš Janáček. Cílem příspěvku bude zmapovat Janáčkovu lipskou dobu právě během této krátké doby, a to zejména na základě jeho osobní korespondence a situace na konzervatoři.

Janáček and Leipzig

Summary

1843 has been in Leipzig instituted a „Conservatorium der Musik“, which at short notice came by a considerable renown. An interest thereon had number of personalities, who worked at the conservatory. From October 1879 till February 1880 Leoš Janáček has studied on this school, too. The target of this article is description of the Janáček-period in Leipzig in course of this short time, especially in terms of his personal correspondence and the situation on the conservatorium.